

Dr. Öğr. Gör. Muzaffer BİMAY

Batman Üniversitesi / Türkiye

Citation: Bimay,Muzaffer (2020). Büyükşehir Belediyelerinin Sürdürülebilir Çevre Yönetim Politikaları: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, 4(10), 389-413.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE YÖNETİM POLİTİKALARI: DİYARBAKIR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

ÖZET

İnsanoğlunun gelecekte yaşamını sürdürebilmesinin en temel şartlarından birisi sürdürülebilir çevrenin sağlanmasıdır. Dünyada ve Türkiye’de sanayileşme, nüfus artışı, kentleşme ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak son iki yüzyılda artan çevresel sorunlar, yerel, ulusal ve küresel toplumsal yaşamı tehdit eder hale gelmiştir. Kentlerde meydana gelen bu çevresel sorunları önlemede kimlerin hangi politikaları uygulayacağı ve yetki, görev ve sorumluluk açısından sınırlarının ne olacağı son dönemlerin önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmıştır. Buradan hareketle bu çalışma, hızlı nüfus artışı nedeniyle sürekli büyüyen kentlerin artan çevre sorunlarını çözmek ve bunu sürdürülebilir hale getirmek için büyükşehir belediyelerinin ne tür politikalar uyguladıkları ve bu sorunlarla mücadelede yetki, görev ve sorumluluklarının neler olduğunu Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi örneği üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Buna ek olarak, çevresel sorunlarla mücadelede dünyadaki ve ülkemizdeki sürdürülebilir çevre politikalarının gelişim seyrine değinilmekte ve büyükşehir belediyelerinin çevreye ilişkin görev, yetki ve sorumlulukları merkez-yerel ilişkileri bağlamında ele alınarak öneriler geliştirilmektedir. Çalışmada kullanılan bulgular, nitel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde çevre sorunlarıyla ilgilenen birimlerin yetkilileriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Elde edilen bulgulardan, sürdürülebilir çevre konusunda Büyükşehir Belediyesinin görevleri kapsamında hizmet sunmayı içselleştirdiği, ancak sürdürülebilir çevreyi sağlamada yetki, görev ve sorumlulukları açısından sınırlı kaldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sürdürülebilir çevrenin kentlerde sağlanabilmesi için çevre konularındaki tüm görev ve yetkilerin büyükşehir belediyelerinde toplanılması gerektiği ayrıca belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Çevre, Kentleşme, Merkezi Yönetim, Yerel Yönetim, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi

SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT POLICIES OF METROPOLİTAN MUNICIPALITY DİYARBAKIR METROPOLİTAN MUNICIPALITY EXAMPLE

ABSTRACT

One of the most basic conditions for humanity to survive in the future is the provision of a sustainable environment. Due to industrialization, population growth, urbanization and technological developments in the world and Turkey, increasing environmental problems in the last two centuries have become threatening to local, national and global social life. In preventing these environmental problems occurring in cities, who will implement what policies and what their limits will be in terms of authority, duty and responsibility have been an important topic of discussion in recent periods. Thus, in this study, to solve the problems of the cities are constantly growing because of rapid population growth increasing environmental and to make it sustainable, and what types of policies are implemented to tackle these issues, the metropolitan municipalities powers, duties and responsibilities that tries to explain through the example of Diyarbakır Metropolitan Municipality. In addition, the development of sustainable environmental policies the environmental challenges in the world and in our country in relation to the progress of the environment of the municipality and outlines the duties, powers and responsibilities of Central-Local relations in the context of ela based recommendations are developed. The results used in the study were obtained from interviews with officials of units dealing with environmental problems in Diyarbakir Metropolitan Municipality using semi-structured interview technique from qualitative data collection methods. From the findings, it has been revealed that the Metropolitan Municipality has internalized the provision of services within the scope of its duties regarding the sustainable

environment, but remains limited in terms of its powers, duties and responsibilities in providing the sustainable environment. Therefore, it is also stated that all duties and powers on environmental issues should be collected in metropolitan municipalities in order to ensure a sustainable environment in cities.

Keyword: Sustainable Environment, Urbanization, Central Government, Local Government, Diyarbakır Metropolitan Municipality

1. GİRİŞ

Birbirini sürekli etkileyen ve birbirinden ayrı düşünülmecek kadar bütünleşmiş olan insan ve çevre ilişkisi, artan nüfus, hızlı kentleşme ve gelişen teknolojiye bağlı olarak günümüzde çevreyi tehdit eder noktaya gelmiştir. Milattan önce yaklaşık 150-250 milyon civarında olduğu düşünülen küresel çaptaki nüfusun (Yavuz, Keleş ve Geray, 1973:75), 1650 yılında 500 milyon, 1800 yılında 900 milyon, 1900 yılında 1,6 milyar, 1950 yılında 2,5 milyar, 2000 yılında 6 milyar (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1991:113.) ve günümüzde ise 7,8 milyar olduğu belirtilmiştir. Dünya nüfusunun 2050 yılında 9,7 milyara ve bu yüzyılın sonunda ise bu rakamın 10,9 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (UNFPA, 2020; UNDESA, 2020). Bu denli artan nüfusun tüketim alışkanlıkları sürekli değişmekte ve bu alışkanlıkların kamçılmasıyla artan tüketimin doğal kaynaklar üzerinde büyük ölçüde tehdit oluşturduğu görülmektedir. Çevre sorunlarına neden olan insanın, tehdit gördüğü bu sorunları ortadan kaldırmak ve sürdürülebilir bir çevreyi hayata geçirmek için dünyada ve ülkemizde son dönemlerde önemli bir mücadele verdiğine tanık olmaktadır. Bu çerçevede ilk kez 1970’li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanılan sürdürülebilir çevre kavramının gündemden düşmemesi için Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) tarafından sürekli olarak konferanslar düzenlenerek ve sözleşmeler yapılarak söz konusu kavrama hukuksal bir alt yapı kazandırılmaya çalışılmıştır (Kaypak, Bimay ve Yılmaz, 2019:182). Bu bağlamda çevre konusunda dünyanın en üst düzey karar alma organı olan Birleşmiş Milletler, 1972 yılında Stockholm’da başlayan, 1992 yılında Rio’da devam eden ve en son 2019 yılında Nairobi’de gerçekleştirilen zirvelerle sürdürülebilir çevre sağlama konusunda tutarlı adımlar atmaya devam etmiştir. Ayrıca BM, BM Çevre Programı (UNEP) ve BM Çevre Asamblesi (UNEA) ile iklimsel ve diğer doğa olaylardan kaynaklı çevresel sorunlarla mücadeleyi 2030 yılına kadar etkin bir şekilde gerçekleştirmeyi hedef olarak göstermiştir (“UN Environment Assembly”, 2020).

Küresel çapta yaşanan bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de, özellikle 1980’lerde başlayan ve BM ve AB gibi küresel kuruluşların etkisiyle 2000’li yıllardan sonra devam eden mevzuat çalışmalarıyla, başta büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetimlerin çevre konusunda sorumlulukları arttırılmıştır. Ancak iç ve dış göçler nedeniyle hızla nüfusu artan kentler, bir yandan büyükşehir konumuna gelirken diğer yandan hızlı kentleşmenin yarattığı çevresel tahribatın boyutu nedeniyle sürdürülebilir olmaktan uzaklaşmışlardır. Bu nedenle çevrenin uzun vadeli sürdürülebilir kılınması için çevre sorunlarının kaynağında önlenmesi düşüncesi son dönemlerde ön plana çıkmış ve yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla demokratik kriterlere uygun olarak örgütlenen ve özerk yapısıyla demokrasinin en canlı mekanizması olarak siyasal, ekonomik, kültürel ve idari alanda faaliyet sürdüren belediyelerin (Stigler, 1957; Lundin, 2015; Zhumashov, 2016) bu sorumluluğu üstlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bugün özellikle büyükşehir belediyeleri personel ve mali bakımdan bazı bakanlıkları geride bırakacak bir büyüklüğe sahip olmaları (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 8) ve son yapılan düzenlemelerle hem yönetsel hem de çevresel hizmet sunmada özerk bir yapıya kavuşturulmaları ile çevrenin korunmasına yönelik faaliyetlerini arttırmıştır. Bu çalışma, son yapılan düzenlemeler ışığında bir yerel yönetim birimi olan büyükşehir belediyelerinin sürdürülebilir çevre konusunda hangi politikaları hedefledikleri ve yetki, görev ve sorumluluk açısından hangi faaliyetleri

gerçekleştirebildiklerini tartışmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, yetki, görev ve sorumlulukları kapsamında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin sürdürülebilir çevre konusunda yürüttüğü faaliyetler ve planlanan projelerin hayata geçirilmesinde karşılaşılan sorunlar ve gelecekteki yol haritasının ne olduğunu merkez ve yerel ilişkisi içerisinde ortaya koymaktır. Çalışma için, nitel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde çevre sorunlarıyla ilgilenen birimlerin yetkilileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışma ile yapılacak saptamalar ve elde edilecek bulguların gelecekte hem kent yönetimine veri oluşturması hem de büyükşehir tartışmalarına yarar sağlaması ümit edilmektedir.

2. KAVRAMSAL BOYUTLARI AÇISINDAN ÇEVRE

Çevre kavramı, “insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkiye bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamı” (Keleş ve Hamamcı, 1993: 21) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle çevre, bizimde içinde bulunduğumuz canlı ve cansız tüm organizmaların oluşturduğu ortam olarak ifade edilir (Uslu, 1985: 121; Yılmaz, 2019:278). İsbir (1997) bu ortama, olaylar ve faaliyetler bütünü de dahil ederek çevre kavramını daha kapsamlı bir yaklaşımla ifade etmiştir.

Çevre, doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılır. Oluşmasında insanoğlunun etkisinin olmadığı çevreye doğal çevre adı verilir. Yapay çevre ise insanoğlunun bilgi birikimine dayanarak oluşturduğu çevredir (Keleş, 2013: 24). İster yapay isterse doğal çevrede olsun belli organizmalardan oluşan topluluklar bulunmaktadır. Bu topluluklar, çevresinden etkilenir veya onu etkiler (Rhodes, 1976: 29). Birbirleriyle sürekli etkileşim halinde olan ve sınırları belirli bir alanda yaşayan, canlılarla (insan, hayvan, bitki ve tüm mikro-organizmalar) cansız öğelerin(hava, su ve toprak) oluşturduğu bu topluluklara “ekosistem” denilmektedir (Karacan, 2012: 4). Bu çerçevede, organizmaların kendi içleriyle ve çevreleriyle olan karşılıklı ilişkilerinin tümünü kapsayan ve inceleyen doğa ekonomisi bilimine de “ekoloji” adı verilmektedir (Çepel,1992:3). Eski Yunanca oikos (yer) ve logos (bilim) köklerinden oluşan (Keleş ve Hamamcı ve Çoban, 2012:46) ve kısaca “çevrebilim” olarak ta tanımlanan bu kavram, ilk kez 1858 yılında Henry Thoreau tarafından kullanılmış ve 1869 yılında Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından tanımlanmıştır (Yavuz, 1975: 4).

Bir çeşit popülasyondan oluşan çevrenin korunması ve geliştirilmesi ancak ekolojik dengenin sağlanması ile mümkün olmaktadır. Ekolojik açıdan dengeli bir çevre ise, fiziksel ve biyolojik çevrenin tüm bileşenlerinin doğal yapılarının her türlü kirleticiden korunduğu çevredir (Semiz, 2014:10). Ancak zaman içerisinde çevreye atılan kirletici maddelerin türlerinin sayıca artmasıyla çevrenin kendini yenileyebilme kapasitesinin çok üzerine çıktığı görülmektedir (Keleş ve Hamamcı, 1993:14). Böylece doğal dengeyi oluşturan bağlantıların biri veya bir kaçında çevresel zarar olması durumunda tüm bağlantılar zarar görmekte ve bunun sonucunda çevre sorunları meydana gelmektedir (İsbir, 1997: 141). Çevre sorunlarının sınır tanımazlığı ve giderek artmasından dolayı ülkeler, birçok uluslararası anlaşmalar, eğitimsel, yönetsel, siyasi ve hukuksal birçok düzenlemeler yürürlüğe koymuştur (Kaypak, 2013:18). Böylece çevre sorunlarının çözümüne yönelik benimsenen ilkeler ve alınması gereken tedbirlerin tümü anlamında “çevre politikaları” oluşturulmuştur (Toprak, 2006: 151). Ancak çevreyi korumak veya çevresel sürdürülebilirliği sağlayabilmek insan ve çevre ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlara karşı takınılacak tutumla ilgili gerekli mevzuatı hazırlayan ve politika süreçleri oluşturan bir yönetime ihtiyaç duyulmuştur (Germain, Harris ve Luzadis, 2002: 13). “Çevre yönetimi” olarak adlandırılan bu yönetim, hazırladığı mevzuat ile insanların çevreye karşı görev ve sorumluluklarını ve insanların

sağlıklı bir çevrede yaşama haklarını içeren çevre hukukunu meydana getirmiştir (Fitzmaurice ve Marshall, 2007:104-110).

Dünyada son iki yüzyılda artan sanayileşmeye bağlı olarak kent merkezlerinde artan iş olanakları, nüfus hareketlerini ve kentleşme hızını da etkilemiştir (Barkley ve Seckler, 1972). Kentsel olanaklar nedeniyle artan göçlere bağlı olarak kentsel nüfus oranının hızla artması, kaynakların denetimsiz kullanımı ve tüketimi başta hava, su ve toprak olmak üzere sera etkisi gibi sorunlara yol açmıştır (Ertürk, 1996:82). Çevre sorunları başlangıçta belirli bölgelerle sınırlıyken, günümüzde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir boyuta ulaşarak sanayi bölgelerini, denizleri, kıtaları, ormanları, kentleri ve hatta insan sağlığını tehdit eder hale gelmiştir (Brock ve Taylor, 2004: 1-2; Bonnes, vd. 2015: 101). Bu olumsuz havaya çevre sorunları enflasyonu olarak ta görülen ve başta stres, gürültü, kira fiyatlarının yükselmesi gibi sosyo-ekonomik etkilerle birlikte (Ulusoy ve Vural, 2001:8) hava, toprak, su, gürültü kirlenmesi, katı atıklar ve ozon tabakasının incilmesi gibi son dönemlerde ortaya çıkan sorunlar da dahil edilmiştir. Bu sorunlara merkezi ve yerel yönetimlerin uyguladıkları yanlış politikaların da eklenmesiyle kentsel ve çevresel sorunların da hızla içinden çıkılmaz hale geldiği görülmüştür. Ayrıca son zamanlarda bu sorunlara, sağlık sorunları ve uyuşturucu kullanımı, kuraklık, açlık ve ekolojik mültecilik, asit yağmurları, iklim değişikliği, küresel ısınma, bitki ve hayvan türlerinin azalması, uzay kirliliği ve genetik kirlilik gibi birçok çevresel sorun eklenmiş ve dolayısıyla yeni mücadele yöntemlerine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVREYE İLİŞKİN ARKA PLAN

Literatürde son dönemlerde “sustainable environment (sürdürülebilir çevre)”, “sustainable citie” (sürdürülebilir kent), “sustainable urban development” (sürdürülebilir kentsel gelişme), “sustainable human settlements” (sürdürülebilir insan yerleşimleri) gibi sürdürülebilirlik ile ilintili kavramların sık sık kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilirlik kavramı, günümüzde insanların her alanda daha sürdürülebilir bir yaşamı meydana getirmek için ileri sürdüğü bir dünya görüşü olarak ta görülmektedir. Bir şeyin varlığını sürdürmesi veya devam ettirmesi olarak tanımlanan sürdürülebilirlik kavramı (Pascal ve Alain, 1996: 538), sürdürmek, sağlamak, desteklemek, var olmak, devam etmek anlamlarında da kullanılmaktadır (Onions, 1964: 2095).

Sürdürülebilirliğin çevre ile etkileşimini sağlayan geniş bir tarihsel arka planı bulunmaktadır. İnsanoğlu, yerleşik hayata ve tarım uygulamasına geçtiği dönemlerden beri çevreye müdahale ederek çevre ile doğrudan ilişki içine girmiş ve bu ilişki sonucunda çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır(Erkan, 2010: 144). Günümüzde boyut değiştiren çevre sorunları daha ciddi, tehlikeli ve kalıcı sorunlar bırakma noktasında daha etkili olmaya başlamıştır. Dünyada ekonomik büyüme ile teknolojik gelişmenin birbirine bağlı olduğu bir süreçte, insanların aşırı tüketim arzu ve isteklerinin akıl almaz boyutlara ulaştığı ve bunun sonucunda bütün canlıların yaşam temellerini sarsmaya başlayan ve dünyayı yaşanmaz hale getiren gelişmelerin yaşandığı ifade edilmektedir (Aydoğdu, 2013: 628). Dünyanın bu gidişatını durdurabilmek ve dünyadaki yaşamın sürekliliğini sağlayabilmek için son zamanlarda sürdürülebilirliğin önemi vurgulanmaya başlanmıştır.

Sürdürülebilir çevre düşüncesi ilk kez 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Almanya’da gündeme geldiği ileri sürülse de gerçek anlamda sürdürülebilir çevreye ilişkin süreç, 1970’li yıllardan itibaren ulusal ve uluslararası alanda dillendirilmeye başlanmıştır. Sürdürülebilirlik başlangıçta kalkınma ve ekonomi ağırlıklı kullanılmış, ancak küreselleşme, kentleşme ve nüfus artışının doğal kaynaklar üstündeki baskıyı günden güne daha da arttırmaya başlaması nedeniyle doğanın taşıma kapasitesi aşılmış ve çevrenin sürekli olarak korunmasına yönelik tartışmalar ulusal ve uluslararası alanda ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1972 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlanan “Büyümenin Sınırları-The Limits to Growth” isimli raporda “sürdürülebilirlik” kavramı ilk kez belirtilmiş ve bu gelişme

insanlığın dikkatini ve ilgisini çevre konusuna çekmiştir (Keleş ve Hamamcı, 2005: 28). Yine bu dönemde çevrenin korunmasının sürdürülebilirliğine ilişkin hukuksal dayanak, İsveç'in Stockholm kentinde gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı” ile hayata geçirilmiştir (Özdek, 1993: 73). 1976 yılında Kanada’da yapılan HABİTAT-1 Konferansı’nda insan yerleşmeleri ile çevre ilişkisini ele alan konular üzerinde durulmuştur (İvan, 1996: 368).

Sürdürülebilir çevre kavramı ilk kez 1982 yılında, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer almıştır (Mengi ve Algan, 2003: 15-19). Sürdürülebilir çevreye ilişkin en önemli belge ise, BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (UNWCED) dönem başkanı Norveç eski Başbakanı Gro-Harlem Brundtland tarafından hazırlanan ve 1987 yılında imzalanan “Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu”dur (Altuntaş, 2012: 136). Bu raporda, sürdürülebilir gelişmenin sürdürülebilir çevreyle ilişkili olduğunu ve çevre üzerindeki baskıyı artırmadan ve kaynakları tüketmeden ekonomik büyümenin sağlanması gerektiği dile getirilmiştir (Berkes ve Kışlalıoğlu, 1990: 324).

Günümüzde küreselleşme ve neo-liberal yönetim tarzlarının etkisiyle ulusal devletler, ne kendi sınırları içinde meydana gelen çevresel kirliliği kendi sınırları içinde tutma ne de başka ülkelerden kaynaklanan çevresel kirlenlere karşı ulusal sınırlarını kapatma imkânına sahiptirler (Kaplan, 1997: 38). Bu nedenle sürdürülebilir çevre, 1992 yılında Rio’da düzenlenen ve 178 ülkenin devlet veya hükümet başkanlarının katıldığı Rio Konferansı ile yönetim çerçevesinde ele alınmıştır. Konferansta çevre ve kalkınmaya yönelik stratejiler detaylıca incelenmiş, 21. yüzyılın gündemi (Gündem 21) ve “Yeryüzü Şartı” adıyla iki önemli sonuç ilan edilmiştir. Buna göre kalkınma programlarının vazgeçilmez unsurunun çevresel koruma olduğu belirtilmiştir (Choi, 1994:37). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu’nun kurulmasının ardından küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadelenin çerçevesi tespit edilmesi için Kyoto Protokolü imzalanmıştır. 1994 yılında Mısır’ın başkenti Kahire’de toplanan Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Bozdoğan, 2005: 1022), 1997 yılında yapılan Rio +5 zirvesi ve binyılın kalkınma hedeflerini belirlemek üzere 2000 yılında Binyıl (Milenyum) Zirvesi düzenlenmiştir. Bunların dışında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Johannesburg Konferansı (2002), Dünya Kentsel Forumları (2002,2006,2010,2012), Rio +20, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişim Konferansı (2012) sürdürülebilir kalkınma ve çevre konusuna atılan önemli adımlardandır (Evans ve Theobald, 2003: 782). Son olarak “Küresel Isınma ve 2015 BM Paris İklim Zirvesi (COP21)”, “Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)” sürdürülebilir çevre konusunda devam eden diğer süreçlerdir. Avrupa Birliği(AB) açısından sürdürülebilir çevreye ilişkin süreç ise 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması (Zeytin ve Kırloğlu, 2014: 241) ve aynı yıl imzalanan ve kentsel hakların gelişimi açısından önemli bir belge olan “Avrupa Kentsel Şartı I” ile somut olarak başlamıştır. 2005 yılında yayımlanan “Bristol Mutabakatı”, Leipzig Şartı, Avrupa Komisyonu’nun 2006 yılında başlattığı Enerji Verimliliği Eylem Planları, 2008 yılında kabul edilen “Avrupa Kentsel Şartı II” (Gönüllü, 2014: 41) ve 1973 yılında başlayan ve 2020 yılında 7.’cisi düzenlenen çevre eylem programları, sürdürülebilir kentleşme süreçleri açısından önemli belgeler sayılmaktadır.

Türkiye’de sürdürülebilir çevreye ilişkin ilk somut adımlar 1980’lerden sonra hem Anayasa’da hem de merkez ve yerel yönetimlere ilişkin oluşturulan mevzuatlarda yer almış ve oluşturulan kurumsal yapısıyla geniş uygulama alanı bulmuştur. Ancak bu süreç, bu çalışmanın dördüncü kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alındığı için burada detaylandırılmamıştır.

4. MERKEZ-YEREL İLİŞKİLERİ KAPSAMINDA ÇEVRESEL SORUNLARA YAKLAŞIM VE YETKİLENDİRMELER

Dünyada küreselleşme ve yerelleşme süreci ile birlikte yerel değerlerin ve yerel aktörlerin önem kazanması, BM, AB gibi kuruluşların kalkınmada yerel aktörleri ön plana çıkartarak yerel nitelikteki faaliyetleri gerçekleştirmelerine olanak sağlanması sonucu yerel nitelikli sorunların daha etkin ve verimli gerçekleştiği düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Çevre sorunlarının yerel odaklı olmaları, kent ve kent çevresini doğrudan etkilemeleri nedeniyle söz konusu sorunların ortaya çıktıkları kaynakta çözülmesi anlayışını getirmiştir. Dolayısıyla yerelde sorun çözme yöntemi, yerel yönetimlerin bu alandaki hem sorumluluğunu hem de önemini arttırmış (Toprak, 2017:173) ve aynı zamanda halka en yakın yönetim birimi olarak belediyeler, sorunların doğrudan muhatabı olarak sorunlara çözüm bulmada daha etkili olduğu görülmüştür (Keleş, 1993: 472). Belediyeler, hem yetki, bütçe, personel rejimi bakımından, hem de yerel halkın temsil ve katılımı açısından çevre ile olan ilişkisi diğer yerel yönetim kurumlarına göre çok daha önemli bir işleve sahiptir (Zeytin ve Kırılıoğlu, 2014:244). Belediyeler sosyal sorumluluk kapsamında her türlü çevresel değerlerin korunması, zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmalarını içeren bir sorumluluğu yerine getirmekte önemli bir görev üstlenebilmektedirler (Şengül, 1999: 93).

Türkiye’de belediyelerin çevre ile ilgili politikaları belirli bir süreç içerisinde şekillenmiştir. Türkiye’de belediyeler çıkarılan mevzuatla doğrudan veya dolaylı olarak yetkilendirilmişlerdir (Zengin, 2010). 1925 yılında Ebniye Kanunu’nun(İmar Kanunu) çeşitli maddelerine değişiklikler getiren 642 sayılı Kanun (Bozkurt, 2010: 12), evsel nitelikli atıklar, sokak ve cadde temizliği gibi çevresel tedbirler alan 1930 tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanunu ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu, 1933’te 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, Köy Kanunu gibi çıkarılan mevzuatın yanında Ankara Şehir İmar Müdürlüğü, yarı resmi Ağaçları Koruma Cemiyeti, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Boğaziçi’ni Sevenler Cemiyeti gibi çevreyi korumaya yönelik kurum ve kuruluşlarda kurulmuştur. 1950’lerden sonra Orman Kanunu ve İmar Kanunu çıkarılmış Yozgat Çamlığı ve Kuşçenneti gibi özellikli bölgeler Milli Park İlan edilmiştir. 1961 Anayasasıyla sanayileşmeye dayalı kalkınma modeli beş yıllık kalkınma modelleri çerçevesinde 3. Beş yıllık Kalkınma Planında çevre korunmasına ilk defa yer verilmiş ve 6. ve 7. Planlarda ise ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Saçlı, 2013: 646). Ancak 1980’lere kadar yapılan düzenlemeler ve oluşturulan birimlerin sınırlı tedbirlerden öteye bir koruma sağlamadığı görülmüştür.

Çevreye ilişkin düzenlemeler merkezi ve yerel kurum ve kuruluşlar arasında parçalı, dağınık bir örgütlülük şeklinde ilk kez 1982 Anayasa’sında yer almıştır. 1982 Anayasasının 23,35,43,44,56,57,63 ve 169 maddelerinde sağlıklı bir çevre için yasal düzenlemeler getirmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı “Çevre Kanunu” çevrenin iyileştirilmesi ve korunması ile ilgili düzenlemeler getirmiş ve birkaç kez değişikliğe uğradıktan sonra 2006 yılında yapılan 5491 sayılı Kanunla son halini almıştır. 1984 tarihinde çıkarılan 3030 Sayılı Kanun’un18., 22., 24.maddeleri ile çevre sağlığı için gerekli tedbirleri alma konusunda büyükşehir belediyelerine yetki verilmiş ve çevre koruma konusunda daha etkili çözümler getirilmiştir. Ayrıca imar planı, ruhsat verme, alt yapı hizmetleri, atık ve diğer çevresel sorunlarla mücadele etme konusunda da büyükşehir belediyelerine yetkilendirme yapılmıştır (Baykal, 2010: 485).

13.07.2005 tarihli ve 25874 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun “Görev ve Sorumluluklar” başlıklı 14., 15. ve 77. maddeleri çevrenin korunmasına yönelik önemli hükümler içermektedir. 23.07.2004 tarihli ve 25531 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun “Büyükşehir, İlçe ve İlk Kademe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları” başlıklı 7. Maddesinde sürdürülebilir çevreye yönelik kapsamlı bir içerik

geliştirmiştir. Buna göre büyükşehir belediyeleri “sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak; su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak” ile görevli olduğu, aynı madde kapsamında ilçe ve ilk kademe belediyeleri de, “katı atık yönetim planına uygun olarak katı atıkları toplamak ve aktarma istasyonuna taşımak; sıhhi işyerlerini, 2. ve 3. sınıf gayrisıhhi müesseseleri, umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; park yapmak, sosyal ve kültürel hizmetler sunmak ve tabiat varlıklarını korumakla” görevli ve yetkili kılınarak çevreyle ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda yetkilendirilmiştir. Ayrıca 15. madde de, doğrudan veya dolaylı çevresel hizmetleri sunmak için meclis üyeleri arasından ihtisas komisyonlarının kurulabileceği belirtilmiştir.

Yine 06.12.2012 tarih ve 28489 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan ve iki yıl sonra yürürlüğe giren 6360 sayılı "13 İlde Büyükşehir Belediyesi ve 26 İlçe Kurulması ile Bazı Kanununun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" büyükşehir belediyelerin görev ve kapsam açısından genişlemesine ilişkin önemli bir işleve sahiptir. Köylerin kendi başına ürettiği hizmetler ve il özel idareleri vasıtasıyla sunulan hizmetler büyükşehir çatısı altında toplanmış, ilçe belediyelerinin hizmet sahası ilçe sınırına kadar, il belediyesinin hizmet sahası il sınırına kadar genişletilmiştir. Böylece il mülki sınırının tamamında hem kırsal hem de kentsel alan yönetiminden sorumlu tutarak yerel yönetim ve mülki yönetim sisteminde önemli bir değişikliğe gidilmiştir. 6360 sayılı Kanun ile daha önce ilçe belediyelerinin kendi ilçelerindeki katı atıkların depolama ve bertarafı, temiz su temini ve kanalizasyon hizmetlerinden sorumlu iken, bu Kanun ile bu yetki büyükşehir belediyelerine verilmiştir(Zengin, 2009). Ayrıca 2012 yılından önce ilçe belediyeleri tarafından hazırlanan nazım imar planları yetkisi büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. 6360 sayılı yasayla artık büyükşehir belediyesi olan illerde 5216 sayılı Kanun hükümleri uygulanarak il genelinde çevre sağlığı, yeşil sahalara, su ve kanalizasyon, gaz, toplu taşıma ve merkezi ısıtma sistemlerinin kurulması, yiyecek ve içecek maddelerinin sağlık yönünden kontrolü, sanayi atık ve çöplerin bertarafı ile ulaşım, toplu taşıma ve altyapı gibi temel koordinasyon hizmetleri konusunda yetki üstlenmiştir. Diğer yandan Çevre Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, İmar Kanunu gibi çeşitli mevzuatlar da büyükşehir belediyelerine yetki, görevler ve sorumluluklar yüklemiştir. İlçe belediyelerinin yetkileri ise bu konuda daha sınırlı ve tamamlayıcı kalmıştır. 6360 sayılı kanun, İstanbul ve Kocaeli illeri hariç yirmi sekiz büyükşehir belediyesinde on yıl süreyle bütçelerinin en az % 10'unu büyükşehir belediyesine dahil olan kırsal yerleşimleri ihya etmek adına atık su, katı atık, arıtma, çöp toplama, içme ve kullanma suyu isale hatlarının yapımı ve yol yapımı gibi daha önce altından kalkılamayan büyük altyapı projelerinin gerçekleştirilmesi için ayrılmasını ve harcanmasını öngörmüştür (Ökmen, 2015).

Ancak yeni büyükşehir olan illerin bu konuda deneyimsiz olacağı ve il özel idarelerinin de kaldırılmasıyla koordinasyonsuzluğa neden olacağı düşüncesiyle illerde valilerin ilçelerde kaymakamların sevk ve idaresi altında Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları(YİKOB)

kurulmuştur (Karatepe vd., 2016: 367). YİKOB'lar, 2016'da çıkarılan 674 sayılı KHK ile görevleri ve mali kaynakları tekrar düzenlenerek tüzel kişilik kazanmışlardır. Tüzel kişilik kazanmalarının ardından sözleşme ve protokol imzalayabilir, kamu gücü ve ayrıcalıklarından yararlanabilir ve kendi bütçesini hazırlayarak personel istihdam edebilir hale gelmişlerdir (Dağlı ve Özgül, 2019: 26). Bu başkanlıkların görev yetki ve sorumluluklarıyla çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan 28962 sayılı yönetmelikle düzenlenmiştir. Maden Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Jeotermal Kaynaklar, Doğal ve Mineralli Sular Kanunu ile il özel idarelerine verilmiş her türlü görev, hak ve yetkilerine de sahip olmuşlardır (Uluğ vd., 2014: 554). Dolayısıyla mekânsal düzenlemeler ve planlamalar bakımından tek bir yerel yönetim biriminin daha etkin ve verimli hizmet vermesi beklense de (Ersoy, 2013), valinin YİKOB vasıtasıyla işe karışması merkezi yönetimce doğrudan finanse edilen hizmet sayısının artması nedeniyle temsil, katılım ve şeffaflığın azaldığı da söylenebilir.

Belediyelerin çevreyle olan ilişkisine değinen yukarıda belirtilen hükümler dışında 1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1989 yılında çıkarılan 3572 sayılı İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair KHK'nın Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun, 1990 yılında çıkarılan 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 1993 yılında çıkarılan 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, 1994 yılında çıkarılan 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun ve 1995 yılında çıkarılan 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un yanında 26562 sayılı Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği ve 20814 sayılı Katı Atıkların Kontrolü Yönetmelikleri belediyelerin çevre hizmeti sunmasında etkili olan doğrudan veya dolaylı diğer düzenlemelerdir (Çoban ve Kılıç, 2009:120; Kızılboga ve Batal, 2012:205). Belediyeleri doğrudan ilgilendiren atık yönetimi, atık tarifeleri belirleme ve çevre izinleri ile ilgili diğer yönetmelikler, Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği'dir.

Buna rağmen Türkiye'de özellikle 1980'lerden itibaren belediyelerin özerk hizmet götürme anlayışına yönelik oluşturulan mevzuatla her ne kadar çevre konularında belediyelere özerklik verilmesi amacı güdülmüş olsa da, geline süreçte belediyelerin diğer faaliyetlerinde olduğu gibi çevre ile ilgili görev ve yetkilendirmelerinde merkeziyetçi yapının sürdüğü söylenebilir. Nitekim 644 sayılı KHK'nin 8. maddesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, sürdürülebilir bir çevre için tüm görev ve yetkilerle donatıldığı görülmektedir. 6360 sayılı Kanun kapsamında kurulan YİKOB'lar ve çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile vesayet arttığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 798'inci, 5393 sayılı Kanun'un 10, 45, 46 ve 47'nci maddesiyle vesayet yetkisi İçişleri Bakanlığı tarafından kullanılmaya devam edilmektedir. Bunun yanında mahalli idarelerin iş ve işlemlerini gerçekleştirmek üzere 10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü kurulması, çevre ve çevreyi korumaya yönelik tedbirler alınması konusunda Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak "Yerel Yönetim Politikaları Kurulu" oluşturulması bu vesayet pekiştirilmesine yönelik adımlar olarak görülebilir.

Diğer taraftan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte belediyeler üzerinde merkezi yönetimin artan idari vesayet yetkisi, Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Çevre Yönetimi ve Denetimden Sorumlu Şube Müdürlüğünün kentin çevre sorunlarına ilişkin görev ve sorumluluklarını içeren 62 maddelik yetkilendirmeden de anlaşılmaktadır ("Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü", 2020). Benzer şekilde 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 4 üncü maddesine ve 29.6.2011 tarihli ve 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında

Kanun Hükmünde Kararnamenin 27 ve 33 üncü maddelerine dayanılarak hazırlanan “Yüksek Çevre Kurulu Ve Mahalli Çevre Kurullarının Çalışma Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik” ile kurulan Mahalli Çevre Kurulları da çevre hizmetleri konusunda idari vesayetin diğer şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Kurul belediye dahil ilde görev yapan kamu kuruluşlarının temsilcileri ile Ticaret ve Sanayi Odaları Temsilcisini de içine alan ve il düzeyindeki çevresel faaliyetleri izlemek ve yönlendirmek amacıyla bakanlıkların mevzuatlarında belirlenen esaslar çerçevesinde çevrenin korunması yönelik gerekli kararları almak ve bu kararların uygulamasını sağlamaya yönelik tedbirler almakla yükümlü olduğu belirtilmektedir. Bu Kurulun görünürde bir yönetim mantığı içerisinde örgütlendiği ileri sürülse de, Kurulun başında merkezi yönetimin temsilcisi olan vali veya yetkilendireceği birinin olması yerel özerkliğe ve yerelleşmenin varlığına aykırılık teşkil etmektedir. Nitekim Büyükşehir Belediyesinin yetki alanı içerisinde olması gereken birçok konunun, 2020 yılı içerisinde yapılan toplantılarda Diyarbakır Mahalli Çevre Kurulu tarafından ele alındığı ortaya çıkmıştır (Diyarbakır Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020). Dolayısıyla hem Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın ildeki bağlı kuruluşu olan Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, hem de Mahalli Çevre Kurulu'nun çevreyle ilgili aldığı kararlar açısından bakıldığında ağır bir vesayet sisteminin devam ettiği anlaşılmaktadır.

5. DİYARBAKIR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE POLİTİKALARI

Çalışmanın bu kısmında, Diyarbakır'da sürdürülebilir çevrenin sağlanması için kentteki çevre sorunlarıyla mücadele eden Büyükşehir Belediyesinin faaliyetlerine ilişkin elde edilen bulgular yer almaktadır. Buna ek olarak araştırma alanının genel özellikleri ve araştırma alanında yaşanan çevresel sorunlar, yapılan araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.

5.1. Araştırma Alanının Genel Özellikleri ve Yaşanan Çevre Sorunları

Dicle havzasının yukarısında ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin orta bölümünde yer alan Diyarbakır, 9.000 yıl öncesine uzanan geçmişiyile sayısız kültüre kucak açmış ve jeopolitik önemi nedeniyle uzun süre Bizanslılar ile Sâsâniler arasındaki savaflara sahne olmuştur (Ünal 1999: 179). Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar Hurriler, Mitaniler, Abbasiler, Mervaniler, Büyük Selçuklular, İnaoğulları, Nisanoğulları, Artuklular, Eyyubiler, Anadolu Selçuklular, Akkoyunlular ve Osmanlılar gibi tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca Amida, Amidi, Amid, Kara-Amid Diyar-Bekr, Diyarbekir ve son olarak kentin adı 1937 yılında Diyarbakır olarak şekillenmiştir (Göyünç 1994: 464-465). Surları, camileri, medreseleri ile ünlü (Parla, 2005) ve UNESCO Dünya Kültür Mirasına sahip kent, tam bir “açık hava müzesi” niteliğindedir.

Kentin belediye serüveni Osmanlı'nın son dönemlerinde kurulan Şehremaneti uygulamasının bir örneği olarak Diyarbakır Şehremaneti, 1865 yılında kuruldu. Cumhuriyet Döneminde ilk belediyelerin içinde yer alan Diyarbakır Belediyesi, 3030 sayılı Kanunun ardından 1992 yılında çıkarılan 504 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 28.12.1993 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi statüsüne dönüştürüldü. 2012 yılında çıkarılan ve 2014 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun ile bütünşehir kapsamına geçilerek merkez ve bağlı ilçelere hizmet götürmektedir (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2020). Halen Büyükşehir Belediyesi statüsünde ve Türkiye'nin en kalabalık on ikinci şehri olan Diyarbakır'ın nüfusu, 2019 sonu itibarıyla 1.756.353 kişi olarak açıklanmıştır (TÜİK, 2020).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan 2019 yılı “Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu”na göre, Türkiye’de yaşanan en önemli çevre sorunu, su

kirliliği arkasından hava kirliliği ve atıklar belirtilmiştir. Rapora göre, Türkiye genelinde 27 ilde su kirliliği, 26 ilde hava kirliliği, 24 ilde atık kirliliği, 3 ilde gürültü kirliliği, 1 ilde erozyon sorunu ilk sırada yer almıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Batman, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şırnak illerinde hava kirliliği, Şanlıurfa'da su kirliliği, Adıyaman ve Diyarbakır'da ise atıklar birinci öncelikli çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diyarbakır'da evsel atıkların düzensiz depolanması nedeniyle 1. sırada yer aldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Diyarbakır'daki çevresel sorunların başında atıklar yer alırken, diğerleri sırasıyla su kirliliği, toprak kirliliği, hava kirliliği ve gürültü kirliliği olarak tespit edilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Diyarbakır'da genel olarak karşılaşılan çevresel sorunların önde gelenleri şunlardır:

- Katı atıklar ve yanlış sulama nedeniyle başta UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde yer alan Hevsel Bahçeleri ile Dicle Nehri ve çevresinde yaşanan kirlilik olmak üzere merkez ve ilçelerde meydana gelen çevre kirliliği,
- Dicle Nehri kenarında bulunan kum ve taş ocakları nedeniyle bio-çeşitliliğin yok olması veya zarar görmesi,
- Nüfus artışı nedeniyle kişi başına kullanılan araç, su, enerji, kömür vb. tüketim maddelerindeki artıştan kaynaklanan hava kirliliği,
- Diyarbakır merkez ve ilçelerinde yaşanan anız yangınları ve trafikteki araçların egzoz dumanının yol açtığı hava ve toprak kirliliği,
- Göçler sonucunda artan nüfus nedeniyle oluşan plansız ve çarpık kentleşmenin ortaya çıkması ve bunun sonucunda genişleyen kentte doğal yeşil alanların yok edilmesi,
- Zirai mücadele araçları ve kimyasal gübreleme nedeniyle arazilerin yanlış kullanımı ve toprak kirlenmesi,
- Endüstriyel ve kentsel kaynaklı (karayolu ve demiryolu) gürültü,
- Sürdürülebilir kalkınma eksikliği,
- Çöl tozları ve çölleşme,
- Çevre yönetimi konusunda yönetim eksikliği ve çevre sorunlarına duyarsızlık.

Yukarıda belirtilen ve belirtilemeyen birçok çevresel sorunla mücadelede Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin tüm birimleriyle yoğun mesai harcadığı bilinmektedir. Büyükşehir Belediyeleri'nin görev ve yetkileri 5216 ve 6360 sayılı Kanunlarla artmış, faaliyet ve hizmet götürme alanları genişlemiş, yönetim ve organizasyon yapısında önemli yenilikler getirilmiştir. Dolayısıyla son yapılan düzenlemelerle büyükşehir belediyelerinin artan görevleri kapsamında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin sürdürülebilir çevreye ilişkin sorumluluklarının arttığını görmekteyiz. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, bütüncül konumuna geçmeden önce sadece il merkezi ile sınırlı çevreye yönelik hizmet veren birimler, dağınık olarak teşkilatlanmışlardı. 6360 sayılı Kanun ile çevreye ilişkin hizmetlerin yürütülmesine yönelik tüm birimler Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı adı altında birleştirilmiş ve bağlı şubelerle hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca başta DİSKİ Genel Müdürlüğü, Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ve Ulaşım Daire Başkanlığı birimleri olmak üzere kanunlarla belirtilen görevleri ifa edebilmek için başta nitelikli personel ve bütçe olanakları olmak üzere çok kısıtlı imkânlarla bu görevleri yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Bu birimlerin yıllık olarak belirlediği çevresel politikalar ve bunlara karşı alınacak önlemler stratejik planlarda planlanmış ve 2017 yılına kadar yıllık faaliyet raporlarında ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu dönemden itibaren yıllık faaliyet raporlarına ulaşamamıştır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2017–2021 Stratejik Planında il genelinde çevresel kirliliklerle mücadelede hedefler şu şekilde belirtilmiştir:

“Etkin ve verimli kontrollerin yapılması, önleyici faaliyetleri hayata geçirerek, denetimlerin gerçekleştirilmesi için görüntü kirliliği eylem planının hazırlanması ve uygulanması, görüntü kirliliğine neden olan ve çevreyi olumsuz yönde etkileyen unsurların denetim ve yasal işlemlerin yapılması, etkin denetimler için gerekli ekipmanların temin edilmesi, gürültü kaynaklı şikâyetleri değerlendirerek denetimlerin gerçekleştirilmesi ve yasal işlemlerin yapılması, çevresel gürültü haritası ve gürültü eylem planının hazırlanması ve uygulanması, hafriyat atıkları eylem planının hazırlanması ve uygulanması, hafriyatların gelişigüzel yerlere dökülmesinin engellenmesi için denetim ve yasal işlemlerin uygulanması, mobil konteynerlerin tahsis edilmesi ve yeni hafriyat sahasının açılması.”

Bu kapsamda çevresel sorunlarla yapılan mücadelede verilen hizmetlere ilişkin bulgular, kentteki öncelikli sorunlar bağlamında aşağıda ele alınmıştır.

5.2. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, 1970’lerde dillendirilmeye başlanılan ve toplumsal gelişmenin vazgeçilmez unsuru olan sürdürülebilir çevrenin sağlanmasında büyükşehir belediyelerinin rolünü Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi örneğinde ortaya koymaktır. Diğer bir ifadeyle, Diyarbakır kentinin sürdürülebilir çevre süreci içerisinde kentten ekolojik dengesini alt üst eden fiziksel ve biyolojik etkilerin tespit edilmesi ve öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın kapsamı, kaynak ve veri toplamanın kısıtlılığı nedeniyle Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmada sosyal bilimcilerin sık sık kullandığı nitel araştırma metodu çeşitlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu çerçevede önceden hazırlanan sorular Belediye’deki başta DİSKİ Genel Müdürlüğü, Çevre Koruma ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ve Ulaşım Daire Başkanlığı olmak üzere diğer ilgili birimlere yöneltilerek yanıtlar alınmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalarda sık sık başvurulan ve konuyu daha fazla aydınlatmaya yarayan bir veri toplama yöntemi olan görüşme, hem görüşülen kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı vermekte hem de araştırmacı görüşmeyi yaparken kişilik haklarına riayet ederek görüşme yaptığı kişilerin ifadeleri yardımıyla derinlemesine anlamasını sağlamaktadır (McCracken, 1988). Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminde ise görüşmeden önce her kişiye sorulacak sorular belirlenmekte ve görüşmecinin görüşme anında yeni sorular sorma esnekliğine de sahip olmaktadır. Bu çerçevede, Büyükşehir Belediye Başkanlığı bünyesinde çevre hizmetleri sunan birimlere önceden hazırlanan sorular yapılan görüşmelerde yöneltilmiş ve alınan yanıtlardan elde edilen bulgular derlenmiştir.

5.3. Bulgular

Bu bölümde, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi faaliyet alanı içerisinde tespit edilen çevresel sorunlar ve bu sorunların çözümüne yönelik yapılan faaliyetlere değinilmiştir. Bunu için, Büyükşehir Belediyesi yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler ve Kurumun stratejik plan ve yıllık faaliyet raporlarından derlenen bulgulara yer verilmiştir.

5.3.1. Atıklar

Üreticisi veya diğer gerçek veya tüzel kişiler tarafından çevreye atılan veya bırakılan maddelerden oluşan atıklar, günlük hayatımızı her geçen gün daha çok tahrip etmektedir. Özellikle endüstri mekânlarında her gün binlerce ton atığın açığa çıktığı ve bunların önemli çevresel kirlenmelere neden olduğu bilinmektedir. Atık yönetimi konusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Büyükşehir Belediyeleri arasında bütünsel olmaktan uzak bir mücadele yöntemi bulunmaktadır. Buna rağmen atık ile ilgili Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın “entegre” bir sistem ile atıkla mücadelede tek elden

yürütme yoluna gittiği görülmektedir. Ancak başta evsel atıklar olmak üzere endüstriyel, ticari veya kurumsal tüm atıkların yerelde bertarafı, hizmetin etkin ve verimliliği açısından önemlidir. Bu konuda parçalı da olsa atıkların nihai bertarafına ilişkin yükümlülük 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile zaten belediyelere verilmiştir. Dolayısıyla Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 'de bu yükümlülük çerçevesinde atıkla mücadeleyi sürdürmektedir. Nitekim Diyarbakır'da çevre sorunları arasında ilk sırada yer alan atık kirlenmelerine ilişkin 2017-2021 Stratejik Planında kentteki atıkların kaynağında ayrıştırılarak bertaraf edilmesi, çıkan atık miktarının azaltılması için farkındalık çalışmalarının yürütülmesi amaçlanmış ve düzenli depolama sahasının kurulması evsel katı atık aktarma istasyonu ve mevcut sahanın rehabilite edilmesi, ilçe belediyelerinin katı atık bertaraf sahaslarının rehabilite edilmesi ve transfer istasyonlarının kurulması, evsel atıkların taşınması ve bertaraf edilmesi, katı atıkların bertarafıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla projelerin hazırlanması ve uygulanması, kaynağında ayrıştırılmayla ilgili eğitim ve farkındalık çalışmalarının yürütülmesi, tehlikeli atıkların ve ömrünü tamamlamış lastiklerin (ÖTL) toplanması, bitkisel atık yağların kaynağında ayrıştırılması için çalışmaların yapılması ve atık yağların toplanması, atık pillerin toplanması ve atık pil toplama etkinliklerinin yapılması, geri dönüşüm (Ekoloji) parkının yapılması, tıbbi atıkların toplanarak bertaraf edilmesi ile ilgili amaç ve hedefler belirlenmiştir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2020) ile yapılan görüşmelerde; Diyarbakır Büyükşehir sınırları içinde günlük yaklaşık 1000 ton evsel katı atık, aktarma istasyonuna getirilerek burada tırlara yüklendiği ve tırlara yüklenen katı atıklar Şanlıurfa yolu üzeri 37. km uzaklıkta bulunan Karacadağ mevkiine ve 1996 yılından beri kullanılmakta olan Vahşi Depolama Sahasına dökülerek depolandığı belirtilmiştir. Ayrıca atıkların mevzuata uygun olarak çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde toplanması ve bertaraf edilmesi amacıyla Katı Atık Yönetim Projesi hazırlandığı belirtilmiştir. Projede;

- Kullanılmakta olan vahşi depolama sahasının rehabilitasyonu kapsamında, sızıntı suyu toplama sisteminin kurulması, oluşan çöp gazının (LFG) toplanması ve toplanan gazın elektrik enerjisine dönüştürülebilmesi için elektrik üretim santralının (min. 3MW kapasiteli) kurulması ve işletilmesi,

- EKAY Tesisleri(düzenli depolama sahası alanı, mekanik ayırma tesisi, biyometanizasyon tesisi, sızıntı suyu depolama ve arıtma sistemi) yapımı ve işletilmesi ve yeni sahada oluşacak çöp gazı(LFG) ile bu kısımda kurulacak olan biyometanizasyon tesisinden elde edilecek gazın toplanıp, kurulacak olan elektrik üretim santraline aktarılarak elektrik enerjisine dönüştürülmesi için sistemin kurulması ve işletilmesi yapılacağı belirtilmiştir.

Ayrıca Sıfır Atık Projesi'nin hayata geçirilmesi kapsamında Büyükşehir belediyelerinin görevi, ilçe belediyeleri ve ilgili kurumlarla koordinasyon sağlanması olduğu bu çerçevede, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı sıfır atık yönetiminin ana hizmet binasındaki uygulaması ile ilgili faaliyetleri aşağıda belirtilen şekilde açıklanmıştır. Bunlar;

- Sıfır atık yönetim sisteminin kurulmasında etkin ve verimli bir şekilde uygulamasından ve izlenmesinden sorumlu olacak 1 asil ve 2 yedek kişi belirlenerek sıfır atık yönetimini sağlayacak ekibin kurulduğu ve bu ekibin ihtiyaçlarının belirlenmesi, temin edilme süresi, çalışanlara yönelik eğitim takvimi ve uygulama başlangıcının planlandığı,

- Atıkların teslim edileceği Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından lisanslı firma belirlendiği ve tüm birimlere bilgilendirme amaçlı yazışmaların yapıldığı,

- Atıkların toplanması ve taşınması için atık toplama görevlilerin belirlendiği,

- Kurum içi atık çeşidine uygun olarak lisanslı firma tarafından temin edilen biriktirme ekipmanları kağıt-karton, plastik, cam, metal atıklar için mavi, diğer atıklar için gri ve atık piller için kırmızı olarak belirlenip 2018 yılı Mart ayı itibarıyla yerleştirildiği,
- Uygulamada verimli bir çalışma gerçekleştirilebilmesi için kurum içi tüm personellere ve atıkların toplanması ve taşınmasında belirlenmiş olan atık toplama görevlilerine yönelik eğitim çalışması yapılarak biriktirme ekipmanlarının açıklamalı görsellerinin dağıtıldığı,
- 2018 yılı Mart ayı itibarıyla belirlenmiş görevliler tarafından ayda iki kere olacak şekilde atıkların toplanması işleminin gerçekleştirildiği ve daha sonra atıkların tartımı yapılarak lisanslı ÜNİVERSAL atık geri dönüşüm firmasına koçan karşılığı verildiği,
- Uygulamadaki tüm atıklar kayıt altına alınarak entegre çevre bilgi sisteminde bulunan format üzerinden atık bilgilerinin her ay sisteme girişlerinin yapıldığı,
- Dış birimlere ambalaj atıkları(kağıt-karton, metal, cam, plastik) atık piller, atık elektrikli ve elektronik eşyalar, tıbbi atıklar, atık motor yağları, toner-kartuş, ömrünü tamamlamış lastikler)atıklarının evsel atıklardan ayrı toplanarak, geçici depolama alanlarının belirlenmesi ve ilgili lisanslı firmaya atıkları teslim etmeleri yönünde yazışmalar yapıldığı,
- Büyükşehir belediyesi İl Sıfır Atık Yönetim Sistemi Planının hazırlanması adına oluşturulan komisyonda yer aldığı, ilçe belediyeleri ve ilgili kurumlar ile koordinasyonu sağladığı,
- İl genelinde ise; Sıfır Atık Projesine destek verilmesi amacıyla teknik personellerden oluşan ekipler tarafından şehir merkezi ve ilçelerdeki okullardaki öğrencilere evsel atıkları kaynağında ayırıştırma, geri dönüşümün önemi(ambalaj atıkları, bitkisel atık yağlar, atık piller) çevre temizlik bilincinin arttırılmasının yanında yenilenebilir enerji konulu eğitimler verildiği,
- Kurum ve kuruluşların atık pil toplama kutuları ile ilgili talepleri giderilerek toplanan atık piller Büyükşehir Belediyesi yetkilileri tarafından alındığı, atık pillerin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş Taşınabilir Pil Üreticileri ve İthalatçıları Derneğine (TAP) gönderildiği ve 2020 yılı Haziran ve Temmuz aylarında TAP'ın anlaşmalı olduğu lisanslı firma tarafından alınarak geri dönüşüme aktarıldığı belirtilmiştir.

5.3.2. Su Kirliliği

Diyarbakır ve ilçelerinde sulama amaçlı kullanılan başta Dicle Nehri olmak üzere toplam 9 adet akarsu bulunmaktadır. Kentin merkezinde ve çevresinde doğal göl olmadığı için toplam 6 yapay göl ve enerji üretiminde kullanılan 4 adet baraj oluşturulmuştur. Bunların dışında az da olsa yeraltı kaynak suları mevcuttur. İçme suyu için kullanılan kaynaklardan biri Dicle Barajı, ikincisi ise Serap Güzeli kuyularıdır. 2019 yılı içinde Büyükşehir Belediyesi tarafından içme suyu sağlanan merkez ve 17 ilçede toplam 5 adet arıtma tesisi bulunmaktadır. Bunlar; Diyarbakır merkez, Çermik, Ergani, Hani ve Eğil İçme Suyu Paket Arıtma tesisleridir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü (2020) ile yapılan görüşmelerde Diyarbakır kent merkezine gelen suların kirlenmesine genellikle biyolojik, kimyasal ve fiziksel etkilerin sebep olduğu belirtilmektedir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi başta Dicle Nehrinin temizliği olmak üzere içme suyu için de atık suların içilebilir hale getirilmesini sağlamaktadır. 2019 yılı Çevre Durum Raporuna göre, Eğil ve Dicle ilçelerine bağlı köy ve mezralardan evsel atık su ile baraj suyunun kirletildiği belirtilmiştir. İçme suyu için yeterli miktarda ve kaliteli su elde etmek için koagülasyon, flokülasyon, sedimantasyon, filtrasyon, dezenfeksiyon ve yumuşatma işlemler sayesinde geri kazanım sağlanmaktadır. İçme Suyu Arıtma Tesisinin ilk aşaması 2001 yılında, biyolojik arıtma tesisi bölümü ise 2016 yılında işletmeye alınmıştır. Bunun için 2020 yılı içerisinde Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü Atıksu

Kontrol Ruhsat ve Denetimi Dairesi Başkanlığı bünyesinde İleri Biyolojik Atıksu Arıtma Tesisi günlük ortalama yaklaşık 120.000m³ atık suyun arıtmasını gerçekleştirdiği belirtilmiştir.

Tablo 1: Sektör: Evsel Nitelikli Atıksular

Parametre	Birim	Kompozit Numune 2 Saatlik	Kompozit Numune 24 Saatlik
Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı (Boi ₅)	(Mg/L)	40	35
Kimyasal Oksijen İhtiyacı (Koi)	(Mg/L)	120	90
Askıda Katı Madde (Akm)	(Mg/L)	40	25
Ph	-	6-9	6-9

Kaynak: Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği

Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon Genel Müdürlüğü Dicle Nehri için de, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde yer alan ve Tablo 1'de belirtilen değerlere uygun olarak deşarjın sağlandığı belirtilmiştir. Ancak Dicle Nehri'nin Bismil'den sonra nehir olarak değil de dere olarak ele alınması, Nehrin kenarında kum ve taş ocaklarının işletilmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı ve çeşitli kirlenmelerin ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

5.3.3. Toprak Kirliliği

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından Diyarbakır ve ilçelerinde “Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik” ve “Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik Yeterlilik Belgesi Tebliği” kapsamında toprak kirliliğine ilişkin denetimler yapılarak önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Diyarbakır ve çevresindeki toprak kirlenmelerin ana nedeni petrol sızıntısı, gübre (bitki besin maddesi bazında), pestisit kullanımı, zirai mücadele ilaçlarının bilinçsizce kullanılması, tarla açılması, anız yangınları, betonlaşma ve yeşil alanlarını yok edilmesi, sanayi tesisleri atıklarından oluşmaktadır. Özellikle anız yangınlarıyla yüzey toprağının organik maddesi yok edildiği toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini bozulduğu ve bununda toprak için çok önemli olan organik maddelerin yok edilmesine, toprağın havalanmasının önlenmesine ve dolayısıyla veriminin düşmesine neden olduğu bilinmektedir. Toprağın temizlenme yöntemi olarak; biyoremediasyon, parsel arıtımı, fitoremediasyon, buharlaştırma, elektrokinetik arıtma, yerinde oksidasyon ve biyo havalandırma şeklinde yapılmaktadır.

Diyarbakır 2019 yılı Çevre Durum Raporuna göre, Diyarbakır merkez Karabaş Köyünde bulunan Hazineye ait 10 pafta, 336 parsel nolu, 35.500 m² yüzölçümlü taşınmaz ile aynı pafta, 334 nolu parsel nolu 46.000 m² yüzölçümlü taşınmazın üzerine "katı atık depolama tesisi kurulmak üzere (arıtma çamuru bertaraf sahası)" tahsisi yapıldığı ve atık çamurun tamamı düzenli olarak söz konusu sahaya taşındığı belirtilmiştir. Atık çamurun faydalı kullanım alanlarının tespiti dışında yapılan çalışmalar aşağıya çıkarılmıştır:

- “Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği” kapsamında, 2017 yılı itibarıyla 9 adet Doğaya Yeniden Kazandırma Planı hazırlanmıştır.

- Gelişen teknolojiyle uyumlu tarımsal faaliyetler konusunda çiftçinin bilinçlendirilmesi için eğitsel faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

- Tarımın geniş üretim alanı ve küçükbaş-büyükbaş hayvan besiciliği sayesinde tarım ve hayvancılığa dayalı sanayinin geliştiği ve bunun toprağı kirlettiği ve buna yönelik önleyici ve bilgilendirici faaliyetler yürütülmüştür.

5.3.4. Hava Kirliliği

Modern kent yaşamının yarattığı önemli sorunlardan biride hava kirliliğidir. Hava kirliliği kentleşme ve artan nüfusa bağlı olarak ısınma, trafik ve sanayi kirlenmelerindeki artıştan kaynaklı olarak yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda hem günümüzde hem de gelecekte önemli bir tehdit olarak görülmektedir. İnsan sağlığını doğrudan ve dolaylı olarak önemli ölçüde etkileyen hava kirliliği, havanın doğal bileşiminin çeşitli nedenlerle değişmesi ile oluşur. Başta atmosfere yabancı maddelerin girişi ile birlikte iklimsel değişimlerden kaynaklı konum ve topografik yapının değişmesiyle meydana gelmektedir (laboratuvar.cevre.gov.tr, 2019). Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sorumluluk alanı içerisinde bulunan tüm alanlardaki hava kirliliği ile mücadelede Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği ve Temiz Hava Eylem Planı çerçevesinde çalışmalar yürütüldüğü belirtilmiştir. Aşağıdaki Tabloda genel olarak çevreyi kirleten maddeler ve kaynaklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Kirletici Parametreler Ve Sağlık Etkileri

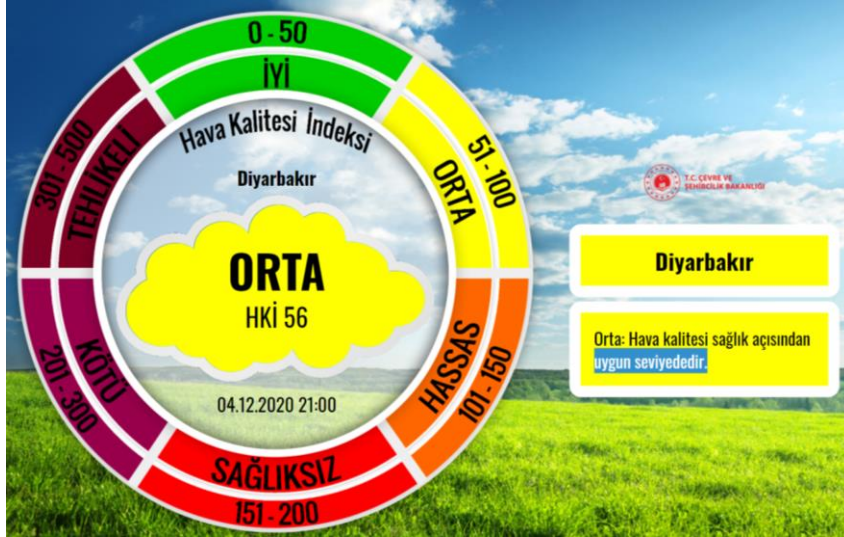
Kirletici	Ana Kaynağı	Sağlık Etkisi
Kükürtdioksit	Fosil yakıt yanması	Solunum yolu hastalıkları
Azotoksitler	Taşıt emisyonları, Yüksek sıcaklıkta yakma prosesleri	Göz ve solunum yolu hastalıkları, asit yağmurları
Partikül Madde	Sanayi, yakıt yanması, tarım ve ikincil kimyasal reaksiyonlar	Kanser, kalp problemleri, solunum yolu hastalıkları, bebek ölüm oranlarında artış
Karbonmonoksit	Eksik yanma ürünü, taşıt emisyonları	Kandaki hemoglobin ile birleşerek oksijen taşınma kapasitesinde azalma, ölüm
Ozon	Trafikten kaynaklanan azot oksitler ve uçucu organik bileşiklerin(VOC) güneş ışığıyla değişimi	Solunum sistemi problemleri, göz ve burunda iritasyon, astım, vücut direncinde azalma

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019

Hava kirliliği yenilebilir olmayan enerji kullanımları, yanardağ faaliyetleri, orman yangınları, araçların egzozlarından çıkan gazlar, çöl tozları ve açık arazideki hayvan türlerinin ve bitki örtüsünün bozulması gibi doğal kaynaklı olabileceği gibi insanoğlunun yaptığı faaliyetler nedeniyle başta ısınma, ulaşım ve sanayi vb. etkiler nedeniyle de gerçekleşebilir. Diyarbakır'da başta yoğun trafikten dolayı araçların egzozlarından çıkan gazlar, evlerde ısınma amaçlı kullanılan yenilebilir olmayan yakıtların önemli kirlenmelere neden olduğu tespit edilmiştir. 2019 Çevre Durum Raporuna göre, 100 bine yaklaşan araç sayısı, sanayi ve konutlarda yaklaşık 200 milyon metre küp yenilebilir olmayan (doğalgaz, fuel-oil, kömür) yakıt kullanımının sebep olduğu hava kirliliğinden söz edilmiştir.

Hava kirliliğinin kirletici seviyelerini anlamak ve kamuoyunun doğru bilgilendirilmesini sağlamak için uygun bir aracın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kyrkilis vd., (2007), Yunanistan örneğinde yaptığı çalışmada insan sağlığının korunması için hava kirliliği seviyelerinin belirlenmesi gerektiğini ve bir ülkenin hava kalitesini iyileştirme başarısı, yerel ve ulusal hava kirliliği sorunları hakkında iyi bilgilendirilmeye ve gereken önlemlerin yönetim mantığı içinde alınmasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde şehir merkezinde Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağına bağlı 1 (bir) adet Hava Kalitesi Ölçüm İstasyonu bulunmakta ve iki temel hava kirletici parametresini ölçmektedir. Bunlar, PM10 (partikül madde) ve SO2 (kükürt dioksit) parametreleridir. Bu parametrelerden çıkan sonuçlar Çevre ve Şehircilik Bakanlığının www.havaizleme.gov.tr adresine saatlik periyotlar halinde kamuoyunun bilgisine

sunulmaktadır. Aşağıda, Diyarbakır kent merkezine ait 04.12.2020 tarihli hava indexini gösteren bir fotoğraf yer almaktadır.

Şekil 1: Diyarbakır Hava Kalitesi İndeksi (Diyarbakır Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, 2020)

Tüm dünyada kullanılan Hava Kalitesi İndeksi (HKİ) sınıflama sisteminde havadaki kirleticilerin konsantrasyonlarına göre hava kalitesi için iyi, orta, kötü, tehlikeli vb. şeklinde derecelendirme yapılmaktadır. Diyarbakır kent örneğinde “orta(51-100)” düzeyde bir hava kalitesi bulunmaktadır. Bu durum kent merkezinde tehlikeli sayılmayacak düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

5.3.4. Gürültü Kirliliği

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi(2020) ile yapılan görüşmelerde, Diyarbakır büyükşehir sınırları içinde yer alan dört ilçede stratejik gürültü haritası hazırlandığı ve Gürültü Eylem Planı hazırlama çalışmalarının devam edildiği belirtilmiştir. Gürültü kirliliğinde ilk sırayı başını düğünlerin çektiği eğlence mekanları alırken, diğerleri sırasıyla şantiye, sanayi, trafik (karayolları ve demiryolları), işletmeler, imalathaneler ve işyerlerinin jeneratör, havalandırma ve soğutma ünite sistemleri gelmektedir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığının görev ve sorumluluğu içinde bulunan gürültü kirliliğinin önlenmesi faaliyeti, Çevresel Gürültü Seviyesi raporu, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'nde belirlenen sınır değerleri göz önünde bulundurularak ruhsatlandırma işlemleriyle önlem alınmaya çalışılmaktadır. Şantiye faaliyetleri ile ilgili Büyükşehir ve diğer belediyelerin de katkısıyla, çalışma saatleri belirlenerek gürültü kirliliği azaltılmaya çalışılmaktadır. AB mevzuatına uyum politikası kapsamında nüfusu yüz bin üzerinde olan kentlerde uygulanan stratejik gürültü haritası Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu sistemle kent ve çevresindeki tüm gürültü kaynakları tespit edilmekte ve bunun belli bir süre (genellikle bir yıl) içinde yerel halk üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

5.3.5. Enerji ve Akıllı Binalar

Yenilenebilir enerji politikaları, 2050 yılı için BM ve AB gibi ulus-üstü küresel aktörlerin en önemli hedefi olarak görülürken (Belli ve Aydın, 2019: 434), bu durum son zamanlarda yerel aktörlerin de en önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2020) ile yapılan görüşmelerde enerji tüketimlerinin tamamını yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılamaya yönelik çalışmalarda buldukları tespit edilmiştir. Bu bağlamda güneş enerjisi santralleri, biyogaz santralleri, ve jeotermal enerji santralleri kurulumları için planlamalar yapıldığı belirtilmiştir. Bunun

yanında belediye hizmet binalarında, park ve bahçelerdeki aydınlatma ve elektrik ihtiyaçlarının yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması için ilk projelendirmede rezerv alanları bırakılmış ve uygulama sürecinde de bütçe planlaması yapılarak uygulanmaya konulmuştur. 2021 yılında gerçekleştirilecek “İklim Değişikliği Uyum Eylem Planı” kapsamında “Diyarbakır’ın %100 Yenilenebilir Enerjiye Geçiş” yol haritasının da kentin dinamikleriyle birlikte hazırlanması konusunda çalışmalara başlandığı belirtilmiştir.

Türkiye’nin en çok güneş ışığı alan illerden biri olan Diyarbakır’ın güneş enerjisinden faydalanması ve elektrik enerjisi tüketiminin yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması için Karacadağ bölgesinin kuzeydoğu eteğinde çağrı mektubu alınmış ve IMW Güneş Enerji Santrali projesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. 2015 yılında üretime başlayan ve halen üretime devam eden Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ilk güneş enerji santrali olma özelliğini taşıyan 500 Kw kurulu gücünde Sümerbank Güneş Enerji Santrali, yenilenebilir kaynaklardan üretim yaparak hem buldukları alanların enerji ihtiyacını karşılamakta, hem de tüketim fazlası enerjinin satışı gerçekleştirilerek gelir elde edilmektedir. Sanayi yatırımlarında CO2 salımları azalımı konusunda kayda değer herhangi bir çalışma bulunmadığı, ancak hazırlanmaya çalışılan “enerji yol haritası” kapsamında önemli adımlar atılması hedeflendiği belirtilmiştir.

5.3.6. Ulaşım ve Çevre

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Daire Başkanlığı 5 şube müdürlüğüyle 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7’nci maddesinin (f) ve (p) fıkraları, 5393 Sayılı Belediye Kanununun 15. maddesinin “f” bendi ve 6360 Sayılı Kanun’da belirtilen görevleri ifa etmektedir. 6360 sayılı Kanun’da bu görevler “büyükşehir ilçe belediyesi olan belediyelerce yürütülen su, kanalizasyon, katı atık depolama ve bertaraf, ulaşım, her çeşit yolcu ve yük terminalleri, toptancı halleri, mezbaha, mezarlık ve itfaiye hizmetlerine ilişkin olmak üzere personel, her türlü taşınır ve taşınmaz malları ve bu hizmetlerin yerine getirilmesine yönelik yatırım, alacak ve borçları, komisyonca ilgisine göre büyükşehir belediyesi ile ilgili bağlı kuruluş arasında paylaşılır” şeklinde belirtilmiştir.

Ulaşım Daire Başkanlığı ile yapılan görüşmelerde; kentin ulaşım sisteminin belediye otobüsleri, halk otobüsleri, minibüsler ve taksiler aracılığıyla sağlandığı, bunun dışında ağ sistemi veya entegre toplu taşıma sistemleri kullanıldığı, trafik ve ulaşım ile ilgili teknolojik ve güncel gelişmelerin sürekli takip edildiği, trafik kurallarına göre trafik akışının düzenli bir akış seyretmesi için gerekli denetim çalışmalarının koordine edildiği, yatay-düşey trafik işaretleme, sinyalizasyon sistemleri bakım onarım işlerinin yürütüldüğü, yol çizgisi, trafik levhaları, durak yerleri vb. teknik ihtiyaçlarının giderildiği, belirtilmiştir. Ancak trafikteki araçlarda kullanılan yakıtlardan kaynaklı ortaya çıkan egzoz gazı ve diğer kirlenmeler nedeniyle çevre kirliliğinin meydana geldiği ve bu çevresel kirlenmeleri azaltmak amacıyla Büyükşehir Belediyesi tarafından kullanılan toplam 296 araçtan CNG yakıtlı 140 adet çevre dostu toplu taşıma aracı kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca ulaşım ana planı kapsamında yayalar için trafiğe kapalı yolların yapımının da devam edildiği açıklanmıştır. Ancak trafiği rahatlatmağa yönelik kişisel araç kullanımının ücretlendirilmesi veya vergilendirilmesi gibi uygulamaların bulunmadığı belirtilmiştir. 27 km’lik yaya ve bisiklet yolu ve tamamen trafiğe kapalı 500 metre uzunluğunda bir sokak dışında, kent merkezinde yaya yollarının çok az olduğu ve bireysel araç kullanımının da fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Yine elektronik ücret toplama sistemi ile 2020 yılında toplu taşıma araçları bir önceki yıla göre yarı yarıya azaldığı (43 binden 18 bine düşmüş) ve bununda koronavirüs önlemlerinin yanında bireysel araçların artmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Diğer taraftan Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından onaylanan Hafif Raylı Sistem ile kentin bütün toplu taşıma sisteminin yeni bir boyut kazanacağı ve lastik tekerlekli toplu taşıma hatların da yeniden revize edileceği belirtilmiştir. Toplam uzunluğu 14.3 km olan Birinci Etap Hafif Raylı sistem hattı, 18 istasyon ve 33 tramvay aracı ile Dağkapı Meydanından başlayarak, merkez Kayapınar ilçesinde bulunan Araştırma Hastanesi önüne kadar uzanmaktadır. Güzergâhın başlangıç noktası olan Dağkapı Meydanı kentin ticaret, turizm, sağlık, ve diğer hizmet alanları açısından en önemli odak noktasıdır. İstasyonlar, kentsel yoğunluğun yaşandığı yol ve mekanlarla entegreli olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak, Elazığ Bulvarı, Yaşar Kemal Caddesi, Turgut Özal Bulvarı ve Diclekent Bulvarı diğer güzergah noktalarıdır. Toplam uzunluğu 8 km olan İkinci Etap Hafif Raylı sistem hattı ise Şanlıurfa Bulvarı Tesisler Kavşağından başlayıp 500 evler semtinde sona ermektedir. Bu hat üzerinde Aktarma merkezi dahil 9 istasyon bulunmaktadır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanuna istinaden İçişleri Bakanlığı tarafından 15.06.2006 tarih ve 26199 sayılı Resmi Gazete yayınlanan Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliğinin 17. maddesiyle, tüm ulaşım hizmetlerini yerine getiren Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME) kurulmuş ve bu merkez, ulaşım ve trafik hizmetlerinden görev alanına giren konularda çalışmalar yapan, Kurula sunulacak konularda görüş oluşturan, ilgili kamu kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayan ve aynı zamanda başkanlığını da Büyükşehir Belediyesinin yürüttüğü bir birimdir.

Bu gün birçok gelişmiş ülkede sürdürülebilir çevreyi ve diğer kalkınma içerikli gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacı ile “sürdürülebilir göstergeler sistemleri” adı altında çeşitli modellemeler geliştirilmiştir (Huang vd., 2008). “Bilgi sistemi (BS)” kurum içinde ve kurumlar arasında bilginin toplanması, işlenmesi, depolanması, geri kazanılması ve dağıtılmasından oluşan işlevlerin tümü olarak tanımlanır (Bernus ve Schmidt (2006). “Yerel Yönetim Bilgi Sistemi (YYBS)”, bu bilgi dağıtım sisteminin yerelde gerçekleşmesidir. Türkiye’de parçalı olarak görülen Çevre Düzeni Planlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi, Çevresel Etki Değerlendirmesi raporlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi gibi pek çok çevre ile ilgili çeşitli faaliyetlerin büyükşehir belediyeleri tarafından tek bir çatı altında toplanılması ve bunun sonucunda hızlı karar verilerek hizmetin zamanında ihtiyaç duyulan yerlere ulaştırılmasını mümkün kılacaktır. Ancak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde çevre sorunları izleme adına kent bilgi sistemleri ile ilgili bilgi akışını sağlayan herhangi bir teknolojinin mevcut olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla yoğun trafik nedeniyle ortaya çıkan çevresel zararların önlenmesine yönelik girişimler, iklim değişikliğine yönelik girişimler ve yerele yönelik entegre çevre sisteminin olmayışı, ulaşım konusunda Büyükşehir Belediyesinin negatif yanları olarak gösterilebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyada ve ülkemizde her geçen gün artan nüfusun göç ettiği kentlerde, küresel boyuta varan çevre sorunlarına yönelik hem yerel hem ulusal alanda sürdürülebilir çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Dünyada 1970’li yıllardan itibaren başlayan ve son kırk yılda oluşturulmaya çalışılan sürdürülebilir çevreye ilişkin farkındalığın, Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren yasal, idari, hukuki ve mali dönüşümlerle birlikte oluşturulmaya başlandığı görülmektedir. Ancak sürekli olarak değişen mevzuat yapısına bağlı olarak merkez ve yerel arasında yetki, görev ve sorumluluk dağılımında belirsizlikler ve örgütlenme şekli, sürdürülebilir çevrenin sağlanmasında önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle çevrenin uzun vadeli sürdürülebilir kılınması için çevre sorunlarının kaynağında önlenmesi düşüncesi yeni bir paradigma olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Hem yaygın bir kurum olması hem de taşıdıkları yerellik niteliği ile belediyeler, yerel düzeyde çevre yönetiminin en önemli kurumsal potansiyeli olarak bu sorumluluğu üstlenmeye

çalışmışlardır. Ancak Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi üzerinden yapılan bu araştırmada, yetki, görev ve sorumlulukların dağılımı nedeniyle çevre sorunlarının kaynağında çözümü konusunda belediyelerin taşıdığı bu potansiyelden yeterince yararlanamadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma göstermektedir ki çevre sorunlarının yerel odaklı olması, doğrudan doğruya yerel yaşam alanları içerisinde gerçekleşmesi yerel halka en yakın yönetim birimi olan belediyelerin çevresel konularda daha işlevsel kılınması gerektiği belirtilmiştir.

Diyarbakır'da her geçen gün artan nüfus ve hızlı kentleşme tüketici alışkanlıklarını değiştirmiş ve bu alışkanlıkların kamçılmasıyla sürekli artan tüketimin doğal kaynaklar üzerinde bıraktığı tahribatın izleri yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Başta katı atık kirlenmeleri olmak üzere su kirliliği, toprak kirliliği, hava kirliliği ve gürültü kirliliği gibi sorunlar zararlı olabilecek boyutlara ulaşmış ve gelecek nesiller için sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre bırakma hedefi giderek imkânsız hale gelmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, diğer yerel dinamiklerle beraber yönetim mantığı içerisinde çevre sorunlarıyla mücadelede çaba harcamakta, ancak söz konusu çabalar sürdürülebilir bir çevre oluşturmaktan uzak görünmektedir. Türkiye'nin en çok güneş ışığı alan illerden biri olan Diyarbakır'ın güneş enerjisinden faydalanması ve elektrik enerjisi tüketiminin yenilebilir enerji kaynaklarından karşılanması için Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ilk güneş enerji santrali Sümerbank Güneş Enerji Santralinin burada kurulması, IMW Güneş Enerji Santrali projesi hayata geçirilmesi, CNG yakıtlı çevre dostu araçların kullanılması, iki aşamalı 22.3 km'lik hafif raylı sistem ile kentin bütün toplu taşıma sistemini karşılayacak projenin uygulanmasına geçilmesi Büyükşehir Belediyesinin pozitif yanları olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak pozitif yanların, hava, toprak ve gürültü kirliliği konusunda temiz hava eylem planı, stratejik gürültü haritası ve gürültü eylem planı hazırlama çalışmaları dışında plan ve proje bazlı hedeflerden öteye gidilemediği anlaşılmaktadır. Yine bireysel araç kullanımının fazla olması nedeniyle oluşan trafiği rahatlatmağa yönelik kişisel araç kullanımının ücretlendirilmesi veya vergilendirilmesi gibi uygulamaların bulunmaması, yerel yönetim bilgi sisteminin (YYBS) olmayışı, yaya ve bisiklet yollarının çok az olması ve tüm ulaşım hizmetlerinin merkezi yönetimin taşradaki Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME) eliyle gerçekleştirilmesi önemli dezavantajlar olarak görülmektedir. Ayrıca çevre sorunları ile mücadelede merkezi ve yerel yönetim arasındaki görev ve sorumlulukların parçalı olmasından kaynaklı denetim ve koordinasyon sorunları olduğu söylenebilir. Dolayısıyla etkili denetim ve koordinasyon ile çevre bilincinin tüm kitlelere yayılmasının sağlanması için özelde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, genelde ise tüm belediyelerin yerel katılıma dayalı yönetim anlayışı içerisinde daha yetkin kılınması ve işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede araştırmanın bulgularından yola çıkarak aşağıda belirtilen öneriler geliştirilmiştir:

- Öncelikle Büyükşehir Belediyeleri hizmet verdikleri merkez ve bağlı ilçelerin sosyal ve çevresel özellikleri ile uyumlu hizmet vermeli ve bunun yapılabilmesi için yetki ve görev açısından daha özerk bir yapıya kavuşturulmalıdırlar.

- Çevre sorunlarına daha etkin ve köklü çözümler getirmek için yerel halkın katılım ve işbirliğinin sağlandığı ve yerel yönetimlerin doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı çevre koruma süreçlerine ilişkin elverişli yerleşme ortamının yaratılması gerekir.

- Çevre sorunları, ancak toplumun desteği ve özverisi sayesinde azaltılabilir. Bu doğrultuda, yerel halkta çevresel farkındalığın oluşmasına yönelik etkili bir eğitim süreci oluşturulmalıdır. Ayrıca kentin doğal kaynaklarının korunması, enerji tasarrufunun sağlanması ve ekonomiye katkı sunulması amacıyla geri dönüşüm konusunda yerel halkı bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bununla beraber çevre sorunlarına yönelik yerel halkta farkındalık oluşturmak adına bülten ve broşürlerin hazırlanarak dağıtılması, sosyal medya üzerinden veya televizyon ve radyo aracılığıyla

çevrenin korunması konusunda yerel halkın bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler de yürütülmelidir.

- Yerel bilinçlendirme konusunda başta STK'lar olmak üzere pasif durumda olan çevre gönüllüsü dernekler ile kent konseyinin daha aktif rol almaları sağlanmalıdır.

- Şehir merkezi ve çevresinin yeterli düzeyde ağaçlandırılmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmalıdır. Dicle Nehri etrafındaki kıyı sahillerinde piknik ve yüzme amacıyla gelen vatandaşların atıklarını bırakmaları için çöp konteynerleri artırılmalı ve denetimler sıklaştırılmalıdır.

- Düzenli olarak atıkların toplanarak çevre temizliğinin yapılması, kanalizasyon, evsel ve endüstriyel atık suların arıtılıp yeniden kullanılabilir hale getirilmeli ve yenilebilir olmayan enerji kullanımlarının ev ve sanayi alanlarında kullanılmasının önüne geçilmelidir.

- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin toplu taşımayı teşvik eden araçları sahaya sürmesi gerekir. Bunun için gerekli altyapı oluşturarak bireysel araç kullanımının önüne geçilmeli ve daha az yakıt kullanılması sağlanmalıdır.

- Çevrenin korunmasına yönelik yatırımlara(organik tarım, marka değeri olan ürünler, ekolojik mekanlar) özel teşvik uygulamaları getirilmelidir.

- Çevre sorunlarının tek elden ve zamanında takibi için Büyükşehir belediyesi bünyesinde Yerel Yönetim Bilgi Sistemi (YYBS) oluşturulmalıdır.

- Gelişen teknolojiyle birlikte dijital tarım uygulamalarıyla daha hassas ve sürdürülebilir üretim otomasyonu sağlanması, üretimde yenilenebilir enerji ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılmasına olanak tanınması ve bunun yanında daha az kimyasal içeren gübre kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

- Ortadoğu'da tarım mucizesi yaratan ve kolektif tarımı yaygınlaştıran İsrail'deki tarım birlikleriyle işbirliğine gidilerek ortak tarım fuarları yapılmalıdır.

- Çevre sorunlarının çözümü için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeli ve bunun için Karbon Nötr Şehirler Birliği (CNCA)'ine üyelik dahil sürdürülebilir çevre kuruluşlarına üyelik sağlanmalıdır.

- Carbon Disclosure Project (CDP) diğer adıyla Karbon Saydamlık Projesinin 2018 yılında yayımladığı Türkiye İklim Değişikliği ve Su Raporu raporunda 100'den fazla kentin elektriğini, güneş, rüzgâr gibi doğal kaynaklı yenilenebilir enerjiden ürettiğini, 42 şehir elektrik enerjilerinin %100' ünü yenilenebilir enerjiden tükettiği belirtilmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından kendisine bağlı olan ve olmayan şirketleri bu kuruluşun çalışmaları doğrultusunda yönlendirmesi çevreyi korumaya yönelik önemli katkılar sağlayacaktır.

- Son olarak, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2017–2021 stratejik planında, modern park, bahçe ve yeşil alanları ile yaşanılabilir bir şehir geliştirme adına başta ilçelerde olmak üzere park ve peyzaj alanlarının genişletilmesine yönelik belirlenen tüm faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, dezavantajlı gruplar olan yaşlılar, çocuklar, engelliler ve kadınlara yönelik farklı alanlar oluşturulmalıdır.

Dolayısıyla, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi hizmet alanı içerisinde sürdürülebilir bir çevrenin sağlanabilmesi için görev ve sorumlulukların bütüncül bir yaklaşımla Büyükşehir Belediyesinin denetim ve koordinasyonunda yürütülmesi ve bu çerçevede tüm yerel dinamiklerin harekete geçirilerek uluslararası işbirliklerine dayalı çevresel sorunlarla mücadele yönteminin benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, A. (2005). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Yönetim Sistemi Ve Yerel Yönetimler (Karşılaştırmalı Bir Yönetimsel Model Yaklaşımı)*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Altuntaş, A. (2012). Sürdürülebilir Toplumlar Ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler. *Mku Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (17), 135-148.
- Aydoğdu, İ. B. (2013). Çevre Sorunlarının Yerel Yönetimler Ve Çevre Politikaları Kapsamında İncelenmesi. Yakup Bulut ve Diğerleri (Ed.), *Kuramdan Uygulama Yerel Yönetimler Ve Kentsel Politikalar* İçinde (ss.627-634), Ankara:Pegem Akademi Yayıncılık.
- Barkley, P. W. and Seckler, D. W. (1972). *Economic Growth And Environmental Decay: The Solution Becomes The Problem*. Harcourt, New York:Brace And Jovanovich.
- Baykal, T. (2010). Türkiye’de Çevre Yönetim Sisteminin Yerel Örgütlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13),476-492.
- Belli, A. ve Aydın, A. (2019). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’nin Enerji Politikalarının Çevre Sorunları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Kamu Yönetiminde Yapısal Ve İşlevsel Dönüşüm* İçinde(ss.427-435), *KAYFOR 17*, Karaman.
- Berkes, F. ve Kişlalioğlu, M. (1990). *Ekoloji Ve Çevre Bilimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bernus, P. and Schmidt, G. (2006). Architectures Of Information Systems. K. Mertins and G. Schmid (Eds.), *In Handbook On Architectures Of Information Systems*, 2nd Ed.,1-10, Berlin Heidelberg: Springer.
- Bonnes, M., Scopelliti, M., Fornara, F. and Carrus, G. (2015). Şehirselle Çevre Kalitesi. Linda Steg, Agnes, E., Van Den Berg, Judith, I. M. De Groot (Ed.), (Çev. Lütfiye Kaya Ciceralli Ve Eyyüb Ensari Ciceralli), *Çevre Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bozkurt, Y. (2010). *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikalarının Dönüşümü*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bozdoğan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihselle Arka Planı. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyasal Konferanslar Dergisi*, 50, 1011-1028.
- Brock, W. A. and Taylor, M. S. (2004). Economic Growth And The Environment: A Review Of Theory And Empirics. *Working Paper 10854*, <https://doi:10.3386/w10854>.
- Choi, Y.Y. (1994). A Green Gnp Model And Sustainable Growth. *Journal Of Economic Studies*, 21(6), 37-45.
- Çepel, N. (1992). *Doğa, Çevre, Ekoloji Ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları* (1. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı (2019). *Çevre Ve Referans Laboratuvarı*, Erişim Adresi: <https://lab.csb.gov.tr/>.
- Çoban, A. ve Kiliç, S. (2009). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevreye Yönelik Politikaları, Konya Selçuk Belediyesi: Selkap Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(0), 117-130.

- Dağlı, Z. ve Özgül, C. G. (2019). Kamu Yönetimi Sistemi İçinde Yeni Bir Birim Olarak Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığının İşlevi: İzmir Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 28(1-2), 28.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2020). *İl Ve Belediye Tarihçesi*, Erişim Adresi: <https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yetki-alani.html>,
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2020). *Yetki Alanı*, Erişim Adresi: <https://www.diyarbakir.bel.tr/kurumsal/yetki-alani.html>,
- Diyarbakır Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *2020 Mahalli Çevre Kurulu (MÇK) Kararları*, Erişim Adresi: <https://diyarbakir.csb.gov.tr/mahalli-cevre-kurulu-mck-kararlari-i-1950>.
- Diyarbakır Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *Çevre Yönetimi Ve Denetimi Şube Müdürlüğü*, Erişim Adresi: <https://diyarbakir.csb.gov.tr/cevre-yonetimi-ve-denetimi-sube-mudurlugu-i-1947>.
- Diyarbakır Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *Diyarbakır Hava Kalitesi İndeksi*, Erişim Adresi: <http://index.havaizleme.gov.tr/index/station/32>.
- Diyarbakır Çevre Ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). *Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Raporu*, Erişim Adresi: <https://ced.csb.gov.tr/turkiye-cevre-sorunlari-ve-oncelikleri-raporu-i-82679>.
- Erkan, R. (2010). *Kentleşme Ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Ersoy, M. (2013). 6360 Sayılı Yasa Ve Mekânsal Planlama Sorunları. *Gap Belediyeler Birliği Dergisi*, 20-32.
- Ertürk, H. (1996). *Çevre Bilimlerine Giriş*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Evans, B. ve Theobald, K. (2003). Lasala: Evaluating Local Agenda 21 İn Europa. *Journal Of Environmental Planning And Management*, 46 (61), 781-794.
- Fitzmaurice, M. ve Marshall, J. (2007). The Human Right To A Clean Environment-Phantom Or Reality? The European Court Of Human Rights And English Courts Perspective On Balancing Rights İn Environmental Cases. *Nordic Journal Of International Law*, 76(2),103-151, <https://doi:10.1163/090273507x22572>.
- Geray, C. (1998). Yerel Yönetimler Ve Çevre. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7 (3), 57-64.
- Germain, R.; Harris S. ve Luzadis V. (2002). Environmental Management Systems: Assessing The Level Of Use On Industrial Forestlands. *Journal Of Forestry*, June. <https://doi.org/10.1093/jof/100.4.12>.
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünya’da Ve Türkiye’de Kentsel Haklar. *Todaie İnsan Hakları Yıllığı*, 32, 31-52.
- Görmez, K. (2003). *Çevre Sorunları Ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Göyünç, N. (1994). Diyarbakır. *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 464-469, İstanbul: TDV Yayınları.
- Huang, S. L., Yeh, C. T., Budd, W. W. ve Chen, L. L.(2009). A Sensitivity Model (Sm) Approach To Analyze Urban Development İn Taiwan Based On Sustainability İndicators. *Environmental Impact Assessment Review*, 29 (2), 116-125.
- İsbir, G. E. (1997). *Kentleşme Ve Çevre Sorunları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,

- İvan T., (1996). Habitat II Conference On Human Settlements. *International Journal Of Urban And Regional Research*, Istanbul, 365-372. <https://doi/epdf/10.1111/1468-2427.00080>.
- Kaplan, A. (1997). *Küresel Çevre Sorunları Ve Politikaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Kara, A. (2002). Avrupa Birliği'nde Ve Türkiye De Çevresel Etki Değerlendirmesi Ve Uygulamaların Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara.
- Karacan, A. R. (2012). *Çevre Ekonomisi Ve Politikası* (2.Baskı). İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Karatepe S., Akyol E., Emek İ. C., Arpacı I., Kavuncu Ç., A., ve Aribaş, N.N. (2016). Yerelleşme/ Merkezileşme Tartışmaları. 9. *Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Todaie Yayınları.
- Kaypak, Ş, Bimay, M ve Yılmaz (2018). Belediyelerin Sürdürülebilir Kentleşme Sürecinde Çevrenin Korunmasına Yönelik Faaliyetleri: Batman Belediyesi Örneği. 12. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM 12) Bildiri E-Kitabı* içinde (ss.180-191), Kırıkkale.
- Kaypak, Ş. (2013). Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi". *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1),17-34.
- Keleş , R., Hamamci, C. ve Çoban, A. (2012). *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Keleş, R. ve Hamamci C. (1993). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Keleş, R. ve Hamamci, C. (2005). *Çevre Politikası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Keleş, R. (2013). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları Ve Çevre Politikası*. İzmir: Yakın Kitapevi.
- Keleş, R., (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Kişlalioglu, M. ve Berkes F. (1991), *Çevre Ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitapevi
- Kizilboğa S. ve Batal R. (2012). Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Önemi. *MKU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20): 191-212).
- Kyrkilis, G., Chaloulakou, A. and Kassomenos, P.A. (2007). Development Of An Aggregate Air Quality Index For An Urban Mediterranean Agglomeration: Relation To Potential Health Effects. *Environment International*, 33(5): 670-690. <http://doi:10.1016/j.envint.2007.01.010>.
- Lundin, S. (2015). The Closest Governments To The People. *Division Of Governmental Studies And Services*, Washington: Washington State University.
- Mc Cracken, G. (1988). *The Long Interview*. London: Sage Publications.
- Mengi, A. ve Algan, N. (2003). *Küreselleşme Ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, Ab Ve Türkiye Örneği*. (1. Baskı) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Onions, C. T. (Ed.) (1964). *The Shorter Oxford English Dictionary*, Oxford: Clarendon Press.
- Ökmen, M. ve Yılmaz, A. (2015). Kentleşme Sürecinde Yerel Yönetimlerin Sosyal Sorumluluğu Ve Çevre. M.Ökmen (Ed.), *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler* içinde (ss.459-478), Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ökmen, M. (2015). *Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özdek, E. Y. (1993). *İnsan Olarak Çevre Hakkı*. Ankara:TODAIE Yayınları.

- Parla, C. (2005). Diyarbakır Surları Ve Kent Tarihi. *ODTÜ MFD*, 22(1): 57-78.
- Pascal B. ve Alain M. (1996). Growth Patterns And The History Of Industrialization. *International Soscial Science Journal*, 48(150), 37-549. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00054>.
- Rhodes, F. H. T. (1976). *The Evolution Of Life(Pelican)*. Harmonds Worth, Penguin Books Ltd.
- Saçlı, A. (2013). Çevre Politikaları Çerçevesinde Merkezi İdare Ve Yerel İdare İlişkileri. Yakup Bulut Ve Diğerleri (Ed.), *Kuramdan Uygulama Yerel Yönetimler Ve Kentsel Politikalar İçinde* (ss. 643-657), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Semiz, Y. (2014). Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 9-46.
- Stigler, G. (1957). The Tenable Range Of Functions Of Local Government. Joint Economic Committee. Subcommittee On Fiscal Policy (Ed.), *Federal Expenditure Policy For Economic Growth And Stability İçinde* (ss.213–219), U.S. Congress, Washington: Dc: U.S. Government Printing Office.
- Şengül, M. (1999). Yerel Düzeyde Çevre Yönetimi Ve Belediyeler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 8(3), 91-102.
- Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 146-169.).
- Toprak, D. (2017). Türkiye'nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 173-193
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2020). *Nüfus Ve Demografi*, <https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>.
- Uluğ, F., Akkoyunlu, K. E. ve Özgen, H. (2014). Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri. (1. Baskı). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Ulusoy, A. ve Vural, T. (2001). Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri. *Belediye Dergisi*, 7(12), 8-14.
- Un Environment Assembly (2020). *About The United Nations Environment Assembly*, Erişim Adresi:<https://environmentassembly.unenvironment.org/about-united-nations-environment-assembly>.
- United Nations Population Fund_[UNFPA] (2020). World Population Dashboard. Erişim Adresi: <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>.
- United Nations Department Of Economic And Social Affairs [UNDESA], (2020). WorldPopulation Prospects 2019. Erişim Adresi: <https://population.un.org/wpp/download/standard/fertility/>.
- Uslu, O. (1985). Çevre Sorunlarına Temel Ekolojik Ve Ekonomik Yaklaşımlar. *Çevre Ve Ekonomi Dergisi*, Ankara:T.Ç.S.V. Yayınları.
- Ünal, M. A. (1999). XVI Ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbakır Eyaletine Tabi Sancakların İdari Statüleri. *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar İçinde* (ss.170-177), Isparta: Kardelen Kitabevi.
- Yavuz F. (1975). *Çevre Sorunları Genellikle Ve Özellikle Ülkemiz Açısından*. Ankara: A. Ü. SBF Yayınları, No 385.

- Yavuz, F., Keleş, R. ve Geray, C., (1973). *Şehircilik: Sorunlar-Uygulama Ve Politika*. Ankara: Aüsbf Yayınları.
- Yazar, K. H. (2006). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yılmaz, V. (2019). Türkiye’de Görülen Çevresel Sorunların Analizi: Van İli Örneği. *Diyalektolog*, 277-288.
- Zengin, E. (2009). Yerel Yönetimler Ve Çevre. *Journal Of Qafqaz University*, 26(1), 116-123.
- Zengin, E. (2010). Çevre Sorunlarının Yerel Özellikleri Ve Üsküdar Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 149-178.
- Zeytin M. ve Kirlioğlu H. (2014). Çevre Yönetim Sistemi Ve Yerel Yönetimler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 238-254.
- Zhumashov, Y. (2016). Rural Local Government System İn Kazakhstan: Recent Issues. *International Review Of Management And Marketing*, 6 (5), 211-220.